

Petra Jerovšek

Stališča dijakov do slovenskih in nemških jezikovnih zvrsti na avstrijskem Koroškem: Raziskava s tehniko prikritih dvojic

Povzetek

Prispevek predstavlja raziskavo, v kateri smo s pomočjo tehnike prikritih dvojic pridobili podatke o jezikovnih stališčih dijakov srednjih šol na avstrijskem Koroškem, na katerih je slovenščina učni jezik ali učni predmet. Rezultati razkrivajo, da dijaki dvojezične govorce vrednotijo drugače, kadar ti zamenjajo jezik oz. jezikovno zvrst. Rezultati so dragoceni predvsem zato, ker razkrivajo stališča mladih, ki pri neposredni metodi raziskovanja navadno ostanejo skrita. Kljub nekaterim metodološkim pomislekom spoznanja osvetljujejo, da na vtis o govornicu delujejo tako nacionalni stereotipi kot stereotipno vrednotenje socialnih zvrsti.

Ključne besede: jezikovna stališča, tehnika prikritih dvojic, koroški Slovenci, manjšinsko šolstvo, dvojezičnost

Abstract

The paper presents an experiment with the matched-guise technique that investigated language attitudes to different varieties of Slovenian and German in the case of students at general and vocational upper secondary schools in Carinthia at which Slovenian is either the language of instruction or a school subject. The results show that students perceive bilingual speakers differently when they change language or language variety. The results have proven valuable because they show students' private attitudes, which are less likely to be elicited in direct research methods. Despite methodological deficiencies, the findings of the matched-guise research show that the respondents' evaluation is affected by national stereotypes and the stereotypical perception of social varieties.

Key words: language attitudes, matched-guise technique, Carinthian Slovenians, minority education, bilingualism

1 UVOD

Drugega ob drugem imamo tu nič manj kot štiri jezike; vsak ima svojo posebno, strogo ločeno funkcijo s tako natančnimi mejami, da je zamena malodane izključena. [...] Stalni kontakt s [...] štirimi jezikovnimi oblikami bistri otroku čut za razločevanje in kaj kmalu zna šolarček brez zmo-te uporabljati tisti jezik, ki ga situacija zahteva. Doma in na vasi govori s Slovenci »po domače«, z duhovnikom govori knjižno slovenščino, kolikor se je je pač v šoli naučil, a izgovor obdrži vso bistveno koroško barvenost; z nemškimi otroki in sosedi se pomenkuje v koroško-nemškem narečju, z učiteljem ali pa še celo s šolskim nadzornikom si prizadeva govoriti čim pravilnejšo knjižno nemščino. Ta jezikovni sistem ima za *horicontalo* [ležeče postavila P. J.] socialno ločnico, za vertikalo pa nacionalno različnost (Isačenko 1938: 114).

Prehajanje med knjižnim pogovornim jezikom in narečjem v slovenščini ter nemščini je na avstrijskem Koroškem nekaj povsem naravnega, kar je izpostavil že Isačenko v prvi sociolingvistično obarvani razpravi o Slovencih na Koroškem. Mobilnost in digitalizacija sta življenje sodobnih mladih sicer precej spremenili, vendar pa tudi danes »šolarček«, koroški Slovenec, preklaplja med jeziki in zvrstmi glede na govorni položaj. Izbira jezikovne varietete¹ je včasih popolnoma nezavedna, drugič strateška, pri poslušalcih pa so različne varietete različno sprejete, tudi če tega ne pokažejo očitno. Vlogo pri tem igrajo jezikovna stališča, ki sem se jim poskušala približati z uporabo tehnike prikritih dvojic. Razvita je bila prav na dvojezičnih območjih, kjer je raba določenega jezika pogosto obtežena z vrsto stereotipov in jezikovnih ideologij. Na dvojezičnem območju Koroške je bila, kolikor mi je znano, uporabljena prvič.²

2 (JEZIKOVNA) STALIŠČA

V vsakdanjem življenju se na vrsto pojavov odzivamo s stališči; z njimi kot psihološkimi konstrukti se ukvarjata tako sociolingvistika kot socialna psihologija. Stališča se razvijajo v procesu socializacije, odvisna pa so od skupinske pripadnosti,

1 Jezikovno varieteto (Soukup 2009: 5, 86) razumem kot nadpomenko, ki zajema tako menjavanje različnih jezikov kot jezikovnih zvrsti. Prvotno sem v tem pomenu uporabljala izraz varianta, ki se v slovenski literaturi sicer pogosto rabi za menjavanje le jezikovnih zvrsti (npr. Novak Lukanovič 2003: 8), potem pa sem se za ta prispevek zaradi utemeljenih terminoloških pomislekov (prim. Bitenc 2016: 114–117) in usklajevanja terminologije v celotni monografiji odločila za uporabo izraza varieteta.

2 Raziskavo, na podlagi katere je nastal članek, sem opravila za diplomsko nalogo *Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na avstrijskem Koroškem* pod mentorstvom red. prof. dr. Marka Stabeja in somentorice doc. dr. Maje Bitenc (Jerovšek 2014).

informacij, znanja in osebnostnih značilnosti (Ule 2009: 124–138). Ker jih ne moremo opazovati neposredno, raziskovalci poudarjajo tako kognitivne kot vedenjske vidike stališč (Oppenheim 1982; Allport 1935, 1954; Perloff 2008 po Garrett 2010: 19). Kot univerzalna se izkaže Sarnoffova (1970: 279 po Garrett 2010: 20) definicija, ki stališča opiše kot »nagnjenja k naklonjeni ali nenaklonjeni reakciji do vrste predmetov«. Predvidevanje, da bomo ravnali v skladu s svojimi kognitivnimi in čustvenimi sodbami, je sicer problematično, saj delovanje ni vedno v skladu s stališči (Garrett 2010: 22, 24–29).

Jezikovna stališča in družbeno-kulturne norme, s katerimi so povezana, so del naše komunikacijske kompetence. Tako predvidevamo odzivanje drugih na našo rabo jezika, obenem pa tudi sami reagiramo na druge govorce (Hymes 1971 po Garrett 2010: 21–22). Jezikovna stališča so torej vsa stališča, ki so usmerjena k jeziku kot referentu (Fasold 1984 po Soukup 2009: 85). Kako so jezikovne skupnosti socialno razslojene in kako na njih vpliva prestiž oz. stigma, ki so jo govorce pripisali določenim jezikovnim prvinam, je ugotavljal že Labov (1966 po Garrett 2010: 19). Stališča so pogosto povezana s pripadnostjo določeni socialni skupini ter izvirajo iz stereotipov in odnosov med njimi (Garrett 2010: 7, 33). Sogovornu se prilagajamo bodisi iz lastnega prepričanja bodisi zato, ker vemo, da drugi to od nas pričakujejo, s čimer se ukvarja teorija komunikacijskega prilagajanja (Giles in Bourhis 1976; Novak Lukanovič 2003: 39, 44–57). Sonja Novak Lukanovič (2003: 66) poudarja, da je jezikovna izbira značilna tako za eno- kot za večjezična okolja, obenem pa izpostavlja Bourhisove ugotovitve, da moramo za razumevanje stališč, ki so z njo povezana, vključevati razumevanje o jezikovnih in zgodovinskopolitičnih značilnostih okolja, statusu jezika, različnih spremenljivkah, ki oblikujejo stališče do jezika, in rabi jezika v okolju na institucionalni in individualni ravni.

Pri oblikovanju jezikovnih stališč je ključna vloga različnih jezikov v šolskem sistemu, ki vzpostavi tudi pomembno razlikovanje med nestandardno in standardno varieteto jezika (Day 1982 po Garrett 2010: 22).³

3 Izraz standardni jezik ima dva pomena: »(1) jezik določene kakovosti, ki jo je treba doseči (standard kot merilo), ter (2) najbolj običajna, splošno uveljavljena različica jezika (standard kot običajnost). V prvem pomenu [...] je ta izraz najbližje v slovenščini uveljavljenemu izrazu knjižni jezik« (Crowley 1989: 91–92 po Skubic 2003: 210). Na Slovenskem je uveljavljena teorija zvrstnosti (Toporišič 2004: 11–35), ki ji v prispevku sicer sledim, je pa bila v preteklosti že kritizirana (Stabej 2010: 198). Kjer uporabljam termin standardni jezik, ga razumem kot sopomenko za knjižni jezik. Ideologija standardnega jezika narekuje splošno mnenje o tem, katere oblike so pravilne in katere napačne, to pa je ojačano s strani avtoritete (Preston 1996 po Garrett 2010: 7). Standardni jeziki so kodificirani v slovarjih in slovnica; standardnim varietetam je dodeljena legitimnost nad nestandardnimi alternativami, govorce pa težijo k temu, da pripišejo prestiž tistim jezikovnim varietetam, ki naj bi jih uporabljali višji socialni razredi (Garrett 2010: 7; Skubic 2003).

2.1 Glavni pristopi k študiju jezikovnih stališč

Raziskovalci so razvili dva temeljna pristopa k raziskovanju jezikovnih stališč: pri neposredni (direktni) metodi ljudi preprosto povprašamo po njihovi jezikovni oceni. Gre torej za očitno izvabljanje stališč. Problematično je, ker ljudje pogosto ne povedo tistega, kar resnično mislijo, včasih pa se določenih stališč sploh ne zavedajo (Garrett 2010: 37–39). Podzavestne in skrite vrednote pa bomo bolj verjetno dosegli s posredno (indirektno) metodo (Garrett 2010: 43), ki preučuje jezikovna stališča z domiselnimi eksperimenti, ne da bi se sodelujoči tega procesa zelo zavedali (Fasold 1984: 147).

2.2 Tehnika prikritih dvojic

Najpogosteje rabljena posredna metoda je tehnika prikritih dvojic, ki so jo v dvojezičnem Quebecu razvili Lambert in sodelavci (1967). V njeni izvirni verziji⁴ večjezični govorci na posnetkih govorijo isto besedilo v različnih dvojicah (jezikovnih varietetah, ki jih želimo testirati). Posnetke nato ocenijo informatorji, ki naj se ne bi zavedali, da govorec vsakokrat ostaja isti. Iz tega sledi, da razlike v dobljenih rezultatih (npr. o govorcevi »inteligentnosti« ali »iskrenosti«) lahko povežemo z določeno jezikovno varieteto (Soukup 2009: 86).

Svoje odzive informatorji navadno označijo na lestvicah semantičnega diferenciala (Osgood idr. 1957 po Bitenc 2014a: 308–309; Garrett 2010: 55), na katerih s križcem označijo stopnjo določene lastnosti, ki bi jo prisodili govorceu. Primer:

KANDIDAT 1								
	7	6	5	4	3	2	1	
inteligenten								neinteligenten

Tabela 1: Lestvica semantičnega diferenciala

4 Deležna je bila nekaterih prenovitev. Pri metodi verbalnih dvojic vsako varieteto govori drug govorec, kar se pogosto izkaže za bolj naravno (Soukup 2009), metoda odprtih dvojic pa identitete večjezičnih govorcev sploh ne prikriva (Soukup 2013).

3 ZASNOVA RAZISKAVE

Raziskavo z uporabo tehnike prikritih dvojic sem načrtovala po zgledu raziskav Maje Bitenc (2009, 2014a, 2014b)⁵ v času, ko sem na avstrijskem Koroškem službovala kot asistentka za slovenščino na Višji šoli za gospodarske poklice v Šentpetru pri Šentjakobu v Rožu. Zaradi koroškim Slovincem (zgodovinsko) nenaklonjenih okoliščin (Zupančič 2007) sem predvidevala, da ob menjavanju jezikov in zvrsti čutijo različne pritiske iz dvokulturnega okolja (Lambert 1967). Na slovenskih oz. dvojezičnih šolah na Koroškem sta dvojezičnost in multikulturalnost sicer vrednoti, zato sem pričakovala, da bodo stališča dijakov povezana s tovrstno vzgojo; obenem pa me je zanimalo, kako nanje vpliva opažanje, da identitetnih vprašanj v primerjavi s preteklostjo mladi ne postavljajo več v ospredje in se oddaljujejo tudi od političnih nesoglasij med narodnima skupnostma ter znotraj manjšine (Vavti 2012).

Predpostavljala sem, da bodo stališča mladih odvisna od njihove etnične pripadnosti, družinske vzgoje in stopnje povezanosti z manjšino. Koroškim Slovincem se na zamejskih šolah namreč pridružuje vse več dijakov, ki se slovenščine šele začnajo učiti oz. je njihovo znanje pomanjkljivo;⁶ pa tudi dijakov iz Slovenije, ki se z nemščino kot učnim jezikom in obenem jezikom okolja srečajo prvič. Po ugotovitvah Zupančiča (2007: 161), Kern (2009) in Feinig (2009) to spreminja tudi jezikovni pouk na Koroškem.

3.1 Vzorec informatorjev

Informatorje sem zajela izmed dijakov višjih letnikov vseh treh osrednjih višjih (v Sloveniji imenovanih srednjih) šol na avstrijskem Koroškem, na katerih je slovenščina učni jezik: Zvezne gimnazije in Zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu, Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu in Višje šole za gospodarske poklice Šentpeter. Vključila sem tudi šole, ki slovenščino ponujajo le kot učni predmet: Zvezno izobraževalno ustanovo za otroške vzgojiteljice v Celovcu (*BAKIP, Bundes-Bildungsanstalt für Kindergartenpädagogik*), Zvezno gimnazijo in Zvezno realno gimnazijo Alpe-Jadran v Velikovcu ter Zvezno trgovsko akademijo v Velikovcu.⁷

5 Raziskovalka je tehniko v slovenskem sociolingvističnem prostoru uporabila prvič. Njene raziskave in naša prva seminarska raziskava, *Stališča do »slovenščina« prek tehnike prikritih dvojic* (Ipavec idr. 2010), so preverjale stališča dijakov različnih srednjih šol do slovenskih jezikovnih zvrsti. Eksperimente, ki so mi bili v pomoč, obširno opisujeta tudi Garrett (2010) in Soukup (2009).

6 Motivacija za učenje slovenščine je pogosto povezana z iskanjem izgubljenih korenin, zgolj ekonomskimi prednostmi in v primeru priseljencev s področja nekdanje Jugoslavije s sorodnostjo slovenščine z njihovo materinščino.

7 Ravnateljem, profesorjem slovenščine in asistentkam za slovenščino na sodelujočih šolah, ki so mi omogočili izvedbo raziskave med dijaki, se iskreno zahvaljujem.

Raziskava je potekala konec šolskega leta 2013. Dijakov je bilo skupaj 156, za potrebe analize rezultatov pa smo jih na podlagi jezikovnih zmožnosti⁸ razvrstili v tri skupine:

1. Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije (62 dijakov): Obravnavam jih kot dvojezične koroške Slovence, čeprav se glede narodne pripadnosti niso vsi opredelili tako.⁹ Vsaj z enim od staršev ali s starimi starši se (vsaj deloma) pogovarjajo v slovenščini. Nemščina je zanje drugi jezik ali jezik okolja, v primerih mešanih družin pa tudi prvi jezik. Ker pa jih nemščina v veliki meri obkroža v vsakdanjem življenju, postaja vse pogostejše pogovorno sredstvo tudi med prijatelji, ki sicer v družini govorijo slovensko. Ta pojav se širi celo pri komunikaciji z brati in sestrami (Vavti 2012). Ta skupina dijakov ima torej prednost pri razumevanju obeh jezikov, prav tako pa večinoma dobro pozna (in govori) avstrijska koroška narečja.
2. Dijaki iz Slovenije (44 dijakov): Doma govorijo slovensko ali so se kot priseljenci v Slovenijo¹⁰ šolali v slovenskih osnovnih šolah, nemščine pa so se v veliki meri začeli učiti šele ob začetku šolanja v Avstriji.¹¹ Avstrijska koroška narečja ti dijaki poznajo le iz stikov z okoljem, so pa pogosto govorci drugih slovenskih narečij. Tako nobena od slišanih varietet, ki jih obravnavamo v prispevku, ni njihova lastna.
3. Nemško govoreči dijaki iz Avstrije (50 dijakov): Ti se v družini pogovarjajo nemško ali so kot priseljenci v Avstrijo¹² obiskovali avstrijske vrtece in osnovne šole. Nemščina je tako njihov prvi jezik ali v primeru priseljencev jezik okolja, ki ga večinoma obvladajo na nivoju naravnega govorca, so pa tudi govorci

8 Razvrstila sem jih na podlagi jezikovnega znanja in ne narodne pripadnosti. To se je za mojo raziskavo izkazalo kot učinkovito, zavedam pa se, da so tovrstne posplošitve problematične. V primeru, da sem zagrešila kakšno napako, se iskreno opravičujem.

9 Želela sem, da se opredelijo s svojimi besedami: koroški Slovenec (31 dijakov), Avstrijec/koroški Slovenec (5 dijakov), Avstrijec (14 dijakov). Nekateri posebej poudarjajo zmožnost govorjenja slovenščine. Odgovori izražajo tudi negotovost: »Ne vem, sem koroška Slovenka in Avstrijka«, drugi izpostavljajo ponos: »Ponosna sem biti koroška Slovenka (Avstrijka).« Brez odgovora je bilo 7 vprašalnikov. Identitete mladih na Koroškem sicer obširno obravnava Štefka Vavti (2012).

10 Opredeljujejo se z različnimi narodnimi identitetami: Slovenec (27 dijakov); med drugimi odgovori (13 dijakov) so priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih republik; dijaki z dvojno narodno pripadnostjo; tisti, ki namesto narodne identitete poudarjajo jezik; slovensko govoreči dijaki iz Italije; nekdo poudarja lokalno pripadnost Gorenjski. Brez odgovora so bili štirje vprašalniki.

11 V skupino sem uvrstila tudi nekaj dvojezičnih dijakov iz Italije, tržaških Slovencev, vendar oznako skupine poenostavljam.

12 Navajajo narodne pripadnosti: Avstrijec (17 dijakov); Korošec (6 dijakov); Avstrijec/Korošec (2 dijaka). Med drugimi odgovori (8 dijakov) so priseljenci iz drugih držav (3 dijaki), mešano identiteto navajata 2 dijaka, eden pa »multikulturno/avstrijsko narodnost«. Nekdo je poudaril svoje znanje slovenščine. Brez odgovora je bilo 17 vprašalnikov. Delež praznih odgovorov je morda v skladu z opažanji, da mladih identiteta vprašanja pogosto ne zanimajo (Vavti 2012).

narečja. Nekateri so se slovenščine učili že v vrtcu, ljudski ali glavni šoli, svoje znanje ob vpisu v srednjo (višjo) šolo pa ocenjujejo kot začetniško ali nadaljevalno. Nekaj dijakov je po ljudski šoli prekinilo s poukom slovenščine, saj ga v glavni šoli niso obiskovali.¹³

Populaciji anketirancev sem priredila izbor govorcev, ki so v eksperimentu uporabili različne zvrsti slovenščine in nemščine: želela sem zajeti tako koroške govorce kot govorce, ki živijo v Sloveniji. Pri Slovencih v Avstriji se je namreč razvijal vzporedni jezikovni standard, ki ni nujno enak osredneslovenskemu knjižnojezikovnemu standardu (Štupica 2009: 22).¹⁴ Pri tem za laičnega poslušalca izstopata besedišče in značilni, tudi stereotipni, koroški jezičkov *r*.

Po zgledu klasične metode prikritih dvojic sem izbrala dvojezične govorce: dva koroška Slovenca, žensko in moškega,¹⁵ ter Slovenko iz Ljubljane, ki je odraščala in se šolala na Dunaju.¹⁶

Koroška govorca sta posnela po štiri posnetke: (koroško) knjižno pogovorno slovenščino (koroško standardno slovenščino),¹⁷ knjižno pogovorno nemščino (standardno avstrijsko nemščino),¹⁸ slovensko koroško narečje in nemško koroško narečje.

Govorka iz Slovenije je posnela knjižno pogovorno slovenščino (standardno slovenščino), ljubljanski pogovorni jezik in avstrijsko (dunajsko) pogovorno

13 Problem pomanjkanja kontinuitete pouka slovenščine izpostavlja tudi Tanja Feinig (2008: 88).

14 »Manjšinsko standardno varianto« v kodifikaciji variantnosti slovenskega jezika Stabej (2010: 190) pogrša: »V SSKJ bomo zaman iskali oznako [...] »pri Slovencih v Avstriji« [...] taka variantnost je bila nekaj časa nevarna s stališča narodnostne politike, nato pa moteča z ideološkega stališča.«

15 Prihajala sta iz Sel in iz Roža. Vpliv lokalnega narečja, spola in tudi dinamičnosti na ocenjevanje sem zaslutila, ko sem ju analizirala kot posameznika.

16 Ker so nekateri testni poslušalci ugotovili, da ista oseba govori večkrat, sem po dveh posnetkoma vsakega govorca za odtenek spremenila frekvenco glasu. Ker nekateri raziskovalci zagovarjajo tudi tehniko verbalnih dvojic (Soukup 2009, prim. tudi op. 4), sem predvidevala, da to ne bo preveč vplivalo na rezultate. Ljudje, ki so govorca poznali, so ju prepoznali v vseh štirih varietetah.

17 Zanimive so ugotovitve, da govorniki težav v komunikaciji, do katerih prihaja zaradi različnih dialektov, ne rešujejo več z rabo nemškega jezika, temveč s slovenščino. V mlajših družinah in bolj urbanem okolju starši z otroki ne govorijo več večinoma v narečju, temveč v slovenskem knjižnem pogovornem jeziku, kar gre pripisati tudi višji izobrazbi (Reiterer idr. 2004 po Ovsenik 2010: 50). Povečale so se tudi migracije znotraj območja slovenske skupnosti [tudi iz Slovenije, op. P.J.], ki prinašajo svoje krajevne govore (Schellander 2012: 29). Kljub temu pa med mladimi dvojezičnimi govorniki opazam, da se nemščina za poimenovanje njihovega sveta mnogokrat izkaže kot dostopnejša.

18 Avstrijci so namreč, kot piše Soukup (2009: 29), socializirani v dveh sistemih: *Hochsprache* (standardni jezik) in *Dialekt* (narečje). Poleg tega je kakršenkoli standard za izgovorjavo v Avstriji, ki temelji na rabi, soočen z regionalnimi standardi. Regionalna mestna središča namreč vplivajo na svoje lokalno obrobje kot zgled za standardno izgovorjavo. Kar se smatra kot standard npr. v Innsbrucku, verjetno ne bo tako pojmovano tudi na Dunaju. Standardni dunajski govor naj bi imel vsaj nekaj veljave kot nadregionalna norma (Moosmüller 1991 po Soukup 2009: 39).

nemščino.¹⁹ Zaradi težje primerljivosti s koroškima govorcema sem jo pri statistični analizi izločila in stališč do njenih zvrsti v prispevku ne obravnavam.

3.2 Eksperiment z uporabo tehnike prikritih dvojic in vprašalnik

Posnetke sem uvrstila v fiktivni kontekst kontaktne oddaje na radiu Agora, koroškem večjezičnem radiu, ki velik del programa oddaja tudi v slovenščini. Novinar naj bi naključne sogovornike spraševal, kako skuhajo nedeljsko kosilo (vedno z istimi jedmi).²⁰ Informatorje sem nato prosila, naj govorce ocenijo na lestvici semantičnega diferenciala. Kot zgled za seznam lastnosti so mi služile raziskave Maje Bitenc (2009, 2014a, 2014b), deloma pa sem jih določila ob poslušanju posnetkov. Razdelila sem jih na statusne (inteligenten, izobražen, uspešen, ambiciozen, ima vodstvene sposobnosti, bogat) in lastnosti socialne privlačnosti (pristen, sproščen, prijazen, dostopen, družaben, vreden zaupanja in všečen), posebej pa sem obravnavala oceno samozavesti.

Sledil je vprašalnik o jezikovnih stališčih, s katerim sem želela osvetliti rabo jezika na dvojezičnem Koroškem, dojemanje standardnega jezika in narečij, jezikovne navade in identitetne značilnosti mladih.²¹

4 ANALIZA IZBRANIH REZULTATOV EKSPERIMENTA PRIKRITIH DVOJIC IN DISKUSIJA

Pričujoči prispevek je v primerjavi z diplomsko nalogo nadgrajen z izračunom statistične pomembnosti razlik med povprečji ocen, ki so jih posamezne skupine

19 Zaradi obilice posnetkov in s tem zelo dolge raziskave sem presodila, da pri njej snemanje knjižne pogovorne nemščine izpustim, kar se je izkazalo za pomanjkljivost. Obenem je pri razumevanju oznak jezikovnih zvrsti treba upoštevati, da le-te niso povsem enoznačne in da posamezne zvrsti v strokovni literaturi niso natančno opisane in razmejene. V prispevku sledim teoriji zvrstnosti, ki je v slovenskem jezikoslovlju v veljavi. Kjer uporabljam termin standardni jezik, ga razumem kot sopomenko za knjižni jezik (prim. op. 3). Izraz standardni jezik za varieteto, h kateri se informanti v komunikaciji s sogovornici iz osrednje (in drugih delov) Slovenije premikajo na kontinuumu od narečja, uporablja tudi Bitenc (2016: 12–13) v raziskavi o variantnosti govorne slovenščine pri geografsko mobilnih osebah. Izpostavlja, da gre za »splošnejši, nevtralniji pogovorni jezik oz. njegovo osrednjeslovensko varianto«. Podobno kot v Avstriji tudi v slovenskem prostoru »v različnih predelih [...] govornji knjižni oz. knjižni pogovorni jezik variira in [...] je ta, ki je opisan v normativnih priročnikih, prostorsko omejen na osrednjo Slovenijo. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da pri jezikovnem prilagajanju ne gre toliko za prilagajanje dejanskemu govoru sogovorcev, ampak bolj za poskus prilagajanja jezika bolj ali manj stereotipiziranim značilnostim jezika skupine, ki ji nekdo želi pripadati ali ji biti podoben [...]. Pri tem lahko pride do pojava različnih vmesnih oblik [...].«

20 Kuhanje sem uporabila že pri seminarski raziskavi; tema mora namreč biti ideološko nevtralna, obenem pa primerna za vse jezikovne zvrsti (Garrett 2010: 57–59).

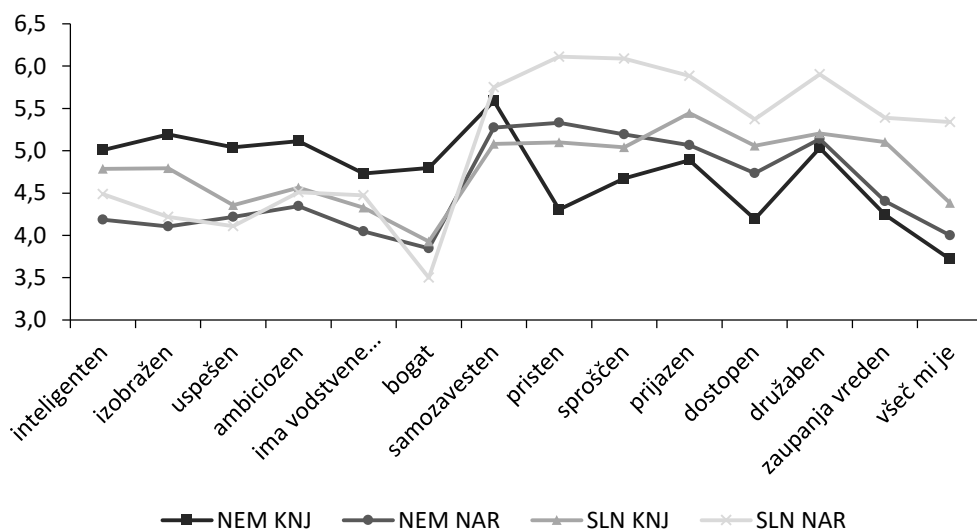
21 Del vprašanj sem prevzela od vprašalnika Damjane Kern (2006), za zgled pa mi je bil tudi spletni vprašalnik Mercedes Durham o jezikovnih stališčih mladih na Shetlandskih otokih (dostop 2013, potem je bil s spleta žal umaknjen).

informatorjev pripisale koroškima Slovincema. Izračuni obravnavajo rezultate obeh – to omogoča analizo jezikovnih stališč do posameznih jezikovnih varietet ne glede na to, kdo je govoril.²²

Pred predstavitvijo rezultatov bi rada izpostavila, da gre pri raziskavi za relativno majhen vzorec anketirancev (iz vsake skupine), zato izsledkov ne moremo posploševati.

Zaradi lažjega prikaza so zvrsti v grafikonih in tabelah označene s kraticami. V tabeli navajam absolutne razlike med povprečji ocen različnih jezikovnih varietet.

4.1 Slovensko govoreči dijaki iz Avstrije



Grafikon 1: Povprečja ocen slovensko govorečih dijakov iz Avstrije

22 Podatki so bili statistično obdelani v statističnem programu R. Uporabljen je linearni mešani model, kjer kot fiksna faktorja nastopata narodnost dijaka in jezikovna varieteta, naključna vpliva pa sta govorci in dijak. Med faktorjema je v analizi variance pri vseh lastnostih statistično značilna interakcija. V analizi primerjav (kontrastov) med obravnavanji so p-vrednosti zaradi večkratnega testiranja hipotez prilagojene z multivariantno t-porazdelitvijo. Na ta način se uravnava napaka prve vrste v okviru tveganja 5 %. Večje število zvezdic ob razlikah ocen med posameznimi varietetami označuje močnejšo, krogec pa mejno statistično pomembnost: oznaka *** za p-vrednosti nad 0,1 %; ** nad 1 %; * nad 5 % in ° nad 10 %.

	NEM KNJ - NEM NAR	NEM KNJ - SLN KNJ	NEM KNJ - SLN NAR	NEM NAR - SLN KNJ	NEM NAR - SLN NAR	SLN KNJ - SLN NAR
Inteligenten	0,8 ***	0,2	0,5 *	0,6 **	0,3	0,3
Izobražen	1,1 ***	0,4	1,0 ***	0,7 ***	0,1	0,6 *
Uspešen	0,8 ***	0,7 ***	0,9 ***	0,1	0,1	0,2
Ambiciozen	0,8 ***	0,5 *	0,6 *	0,2	0,2	0,1
Ima vodstvene sposobnosti	0,7 *	0,4	0,3	0,3	0,4	0,1
Bogat	0,9 ***	0,9 ***	1,3 ***	0,1	0,3	0,4
Samozavesten	0,3	0,5 °	0,2	0,2	0,5	0,7 **
Pristen	1,0 ***	0,8 ***	1,8 ***	0,2	0,8 ***	1,0 ***
Sproščen	0,5	0,4	1,4 ***	0,2	0,9 ***	1,0 ***
Prijazen	0,2	0,6 *	1,0 ***	0,4	0,8 ***	0,4
Dostopen	0,5 °	0,9 ***	1,2 ***	0,3	0,6 *	0,3
Družaben	0,1	0,2	0,9 ***	0,1	0,8 ***	0,7 **
Zaupanja vreden	0,2	0,9 ***	1,1 ***	0,7 **	1,0 ***	0,3
Všech mi je	0,3	0,7 *	1,6 ***	0,4	1,3 ***	1,0 ***

*** p-vrednost nad 0,1 %; ** nad 1 %; * nad 5 % in ° nad 10 % (prim. op. 22)

Tabela 2: Razlike med ocenami jezikovnih varietet (slovensko govoreči dijaki iz Avstrije)

Najvišje ocene pri statusnih lastnostih so ti dijaki prisodili nemškemu standardnemu jeziku, kar pričakovano potrjuje povezovanje govorcev standardnega jezika z višjim statusom (Bitenc 2009, 2014a, 2014b). Pričakovali bi, da bo slovenski standardni jezik odigral podobno vlogo. Nemškemu sicer sledi pri inteligentnosti (v povprečju je bil ocenjen za 0,2 ocene nižje kot nemščina), izobraženosti (0,4 nižje glede na nemščino) in vodstvenih sposobnostih (0,4); vendar se pri uspešnosti (0,7), ambicioznosti (0,5) in bogastvu (0,9) ocene med obema standardnima jezikoma statistično pomembno razlikujejo. Največja razlika se pokaže pri bogastvu; govorec standardne nemščine je bil statistično pomembno ocenjen kot najbogatejši (med 0,9 in 1,3 ocene razlike od ostalih treh varietet). Ocene obeh narečnih govorov so tu pričakovano nižje, nekoliko pa ponovno preseneti ocena slovenskega standardnega jezika. Danes so koroški Slovenci namreč gospodarsko integrirani, intelektualizirani in prostorsko razpršeni (Zupančič 2007: 141), standardno slovenščino pa je moč pogosto slišati tudi v uradnih govornih položajih. Kljub temu lahko zaslutimo nacionalni stereotip, ki je tudi zgodovinsko pogojen; Slovenec je revnejši, kmet s podeželja. Slovenska narodna skupnost je bila namreč na avstrijskem južnem Koroškem po prvi svetovni vojni večinsko prebivalstvo po vaseh, ne pa tudi po mestih (Zupančič 2007: 142).

Obe narečji sta pri statusnih lastnostih ocenjeni nižje od standardnega jezika, kar je v skladu s stereotipnim vrednotenjem narečnih govorcev (Soukup 2009: 41;

Bitenc 2014b). To je očitno v primerjavi z nemškim standardnim jezikom, standardna slovenščina pa je precej enakovredna obema narečjema. Nemško narečje statistično pomembno prehitava le pri izobraženosti (0,6) in inteligentnosti (0,7), slovensko pa le pri izobraženosti (0,6), torej je celo s strani koroških Slovencev vrednotena nižje. Nemškemu narečju raziskovalci v Avstriji (Soukup 2009) sicer priznavajo sprejemljivost tudi v bolj formalnih govornih položajih. Čeprav standardna, je slovenščina v dvojezičnem okolju vseeno posebnost, v primerjavi s standardnim jezikom iz Slovenije pa zaznamovana. Da »[g]re pri težnji, da govorci nestandardne varietete sprejmejo in se strinjajo z nenaklonjenimi stereotipi glede lastnega govora, za enega najbolj grenkih vidikov pri jezikovnih stališčih« (Edwards 2009: 89–93 po Bitenc 2014a: 311), potrjuje tudi Bitenc v raziskavi o stališčih gimnazijcev do slovenskih jezikovnih zvrsti.

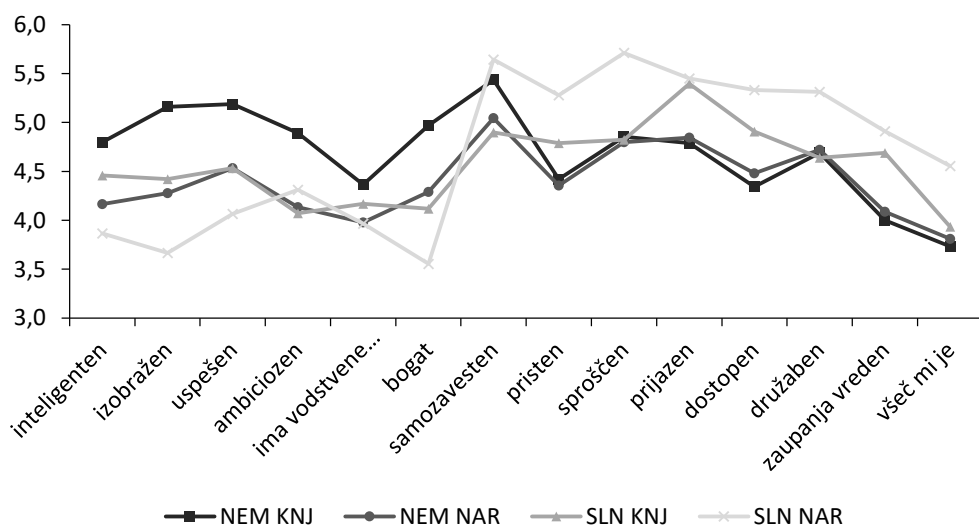
Ocene samozavesti po mojem mnenju ne moremo uvrstiti niti med statusne lastnosti niti med lastnosti socialne privlačnosti. Vse krivulje ocen zvrsti se tu opazno dvignejo, med njimi pa večinoma ni statistično pomembnih razlik (razen med ocenama slovenskega narečja in slovenskega (koroškega) standardnega jezika, kjer je 0,7 ocene razlike). Narečni govorec v slovenščini je koroške Slovence z izbiro te zvrsti morda nekoliko presenetil v pozitivnem smislu; samozavestno je uporabil njim domačo neknižno zvrst v javnem govornem položaju, zato so ga ocenili najvišje. Podobne ocene vseh jezikovnih varietet pa sicer dajejo slutiti, da nanje vpliva tudi splošni vtis o suverenosti in dinamičnosti, ki ga je govorec pustil ne glede na uporabljeno varieteto.

Statusno najvišje ocenjeni nemški standardni jezik je pri lastnostih socialne privlačnosti ocenjen najnižje, slovensko koroško narečje pa je tu doseglo najvišje ocene – med njima so statistično pomembne razlike: pristen (1,8); sproščen (1,4); prijazen (1,0); dostopen (1,2); družaben (0,9); vreden zaupanja (1,1); všečen (1,6 ocene). Tudi nemško koroško narečje je statistično pomembno nižje ocenjeno od slovenskega koroškega narečja (pri vseh lastnostih med 0,6 in 1,3 ocene razlike). Socialno je torej najbolj privlačna govorica njihove družine in domačega okolja, kar potrjuje hipotezo, da so narečni govorci predvsem pri lastnostih socialne všečnosti ocenjeni višje, sploh pa so dijaki znotraj te kategorije naklonjeni narečju, ki jim predstavlja predmet lokalne pripadnosti in osebne identitete (Bitenc 2014b).

Tudi slovenski (koroški) standardni jezik na neki način sledi zgornjemu opažanju; pri socialni privlačnosti je statistično pomembno prehitel nemški standardni jezik kar pri petih ocenah – pristnost (0,8); prijaznost (0,6); dostopnost (0,9); zaupanja vrednost (0,9) in splošna všečnost (0,7 ocene). Iz tega sklepamo, da predstavlja slovenščina tudi v standardni varieteti dvojezičnim koroškim Slovencem pomemben predmet identifikacije. Predvidevamo lahko, da jo v neformalnih pogovorih pogosto uporabljajo tudi s sošolci, ki prihajajo iz Slovenije in koroškega narečja ne obvladajo.

Slovenski standardni jezik in nemško narečje sta pri lastnostih socialne všečnosti večinoma ocenjena brez statistično pomembnih razlik (razen pri vrednosti zaupanja z 0,7 ocene razlike v prid slovenskemu standardnemu jeziku). Nemško narečje je v neformalnih govornih položajih sicer običajna izbira koroških Slovencev, saj ga uporabljajo tako v (mešanih) družinah kot v komunikaciji s sošolci iz lokalnega okolja, ki slovenščine ne razumejo. V odgovorih zasledimo tako pozitiven kot odklonilen odnos do njega; pri tem velja izpostaviti negativno asociacijo na »koroško politiko«.²³

4.2 Dijaki iz Slovenije



Grafikon 2: Povprečja ocen dijakov iz Slovenije

	NEM KNJ - NEM NAR	NEM KNJ - SLN KNJ	NEM KNJ - SLN NAR	NEM NAR - SLN KNJ	NEM NAR - SLN NAR	SLN KNJ - SLN NAR
Inteligenten	0,6 *	0,3	0,9 ***	0,3	0,3	0,6 *
Izobražen	0,9 ***	0,7 **	1,5 ***	0,1	0,6 *	0,8 **
Uspešen	0,7 **	0,7 **	1,1 ***	0,0	0,5	0,5
Ambiciozen	0,8 **	0,8 **	0,6 °	0,1	0,2	0,2
Ima vodstvene sposobnosti	0,4	0,2	0,4	0,2	0,0	0,2
Bogat	0,7 **	0,9 ***	1,4 ***	0,2	0,7 ***	0,6 *

23 »Slovensko narečje mi je všeč. Nemško narečje pa me spominja na koroško politiko in mi zato ni tko všeč.«

Samozavesten	0,4	0,5	0,2	0,1	0,6 °	0,7 **
Pristen	0,1	0,4	0,9 **	0,4	0,9 ***	0,5
Sproščen	0,1	0,0	0,9 **	0,0	0,9 ***	0,9 **
Prijazen	0,1	0,6 °	0,7 *	0,6	0,6 °	0,1
Dostopen	0,1	0,6	1,0 ***	0,4	0,9 **	0,4
Družaben	0,0	0,1	0,6 °	0,1	0,6 °	0,7 *
Zaupanja vreden	0,1	0,7 *	0,9 ***	0,6 °	0,8 **	0,2
Všeč mi je	0,1	0,2	0,8 *	0,1	0,7 *	0,6

*** p-vrednost nad 0,1 %, ** nad 1 %, * nad 5 % in ° nad 10 % (prim. op. 22)

Tabela 3: Razlike med ocenami jezikovnih varietet (dijaki iz Slovenije)

Med statusnimi lastnostmi so dijaki iz Slovenije najvišje ocenili standardno nemščino (do ostalih treh zvrsti se kažejo statistično pomembne razlike pri vseh lastnostih, razen pri oceni vodstvenih sposobnosti; v razmerju do slovenskega standardnega jezika pa tudi pri oceni inteligentnosti z 0,3 ocene razlike). Tudi dijaki iz Slovenije slovenski (koroški) standardni jezik povezujejo z nižjim statusom od nemškega. To nas privede do domneve, da so njihova stališča povezana z močno prisotnim stereotipom o uspešnosti severnih sosedov, ki ga lahko zaslutimo v Sloveniji.

Dijaki med statusnimi lastnostmi najnižje ocenjujejo slovensko narečje, kar je v skladu s stereotipnim povezovanjem narečne govornice z nižjim statusom. V primerjavi s slovenskim (koroškim) standardnim jezikom je statistično nižje ocenjeno pri inteligentnosti (0,6 ocene), izobraženosti (0,8 ocene) in bogastvu (0,6 ocene).

Nemško narečje je bilo od slovenskega statistično pomembno višje ocenjeno pri izobraženosti (0,6) in bogastvu (0,7 ocene). Slovensko narečje torej nekoliko preseneti z ocenami uspešnosti, ambicioznosti in vodstvenih sposobnosti, saj tu niti do slovenskega standardnega jezika niti do nemškega narečja ni statistično pomembnih razlik.

Dijaki iz Slovenije so slovenski (koroški) standardni jezik in nemško narečje pri statusnih lastnostih vrednotili precej enakovredno (brez statistično pomembnih razlik pri vseh lastnostih). To je v nasprotju z običajnim povezovanjem standardnega jezika z višjim statusom, razlog pa morda lahko najdemo tudi v posmehljivem odnosu do posebnosti zamejskega standarda v primerjavi s standardom iz Slovenije.

Pri oceni samozavesti se vse krivulje dvignejo, k čemur bi lahko pripomogel tudi splošni vtis o govorcih ne glede na zvrst. Najvišje je ocenjeno slovensko narečje (s statistično pomembno razliko 0,7 ocene do slovenskega standardnega jezika in mejno 0,6 do nemškega narečja). Sledi mu nemški knjižni jezik. Visoko oceno slovenskega narečja bi lahko povezali s tem, da dijaki iz Slovenije cenijo »pogum« govornica,

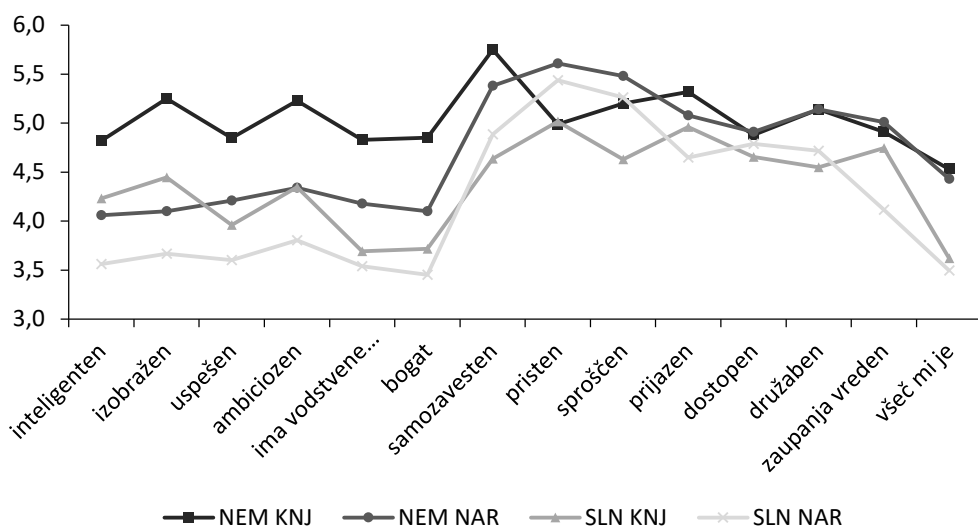
ki na radiu spregovori v tako izrazitem narečju. Ta izbira zanje namreč ni običajna,²⁴ so se pa nanjo odzvali pozitivno, kar potrjuje tudi ocena splošne všečnosti.

Slovensko narečje je pri vseh lastnostih socialne všečnosti ocenjeno visoko; glede na obe nemški zvrsti se kažejo statistično pomembne (ali mejno pomembne) razlike pri vseh lastnostih. Slovensko narečje je zanje nekaj posebnega in glede na komentarje deluje privlačno, zato ga sprejemajo z naklonjenostjo. Obe nemški zvrsti sta glede socialne privlačnosti ocenjeni skorajda identično (pri vseh lastnostih z največ 0,1 ocene razlike).

Slovenskemu narečju slovenski standardni jezik očitno sledi pri prijaznosti (v povprečju ocenjen za 0,1 ocene nižje kot narečje) in pri vrednosti zaupanja (0,2 nižje glede na narečje), drugje pa je dosegel nekoliko nižje ocene, ki se sicer statistično pomembno razlikujejo le pri sproščenosti (0,9) in družabnosti (0,7). To sta tudi oceni, kjer je slovenski standardni jezik ocenjen skoraj identično kot nemški zvrsti (z 0,0 oz. 0,1 ocene razlike).

Ocena splošne všečnosti uvršča slovenski koroški standardni jezik za 0,6 ocene nižje od slovenskega narečja, torej bližje nemškima zvrstema.

4.3 Nemško govoreči dijaki iz Avstrije



Grafikon 3: Povprečja ocen nemško govorečih dijakov iz Avstrije

24 To omenjajo v komentarjih.

	NEM KNJ - NEM NAR	NEM KNJ - SLN KNJ	NEM KNJ - SLN NAR	NEM NAR - SLN KNJ	NEM NAR - SLN NAR	SLN KNJ - SLN NAR
Inteligenten	0,8 ***	0,6 *	1,3 ***	0,2	0,5 °	0,7 **
Izobražen	1,2 ***	0,8 ***	1,6 ***	0,3	0,4	0,8 ***
Uspešen	0,6 **	0,9 ***	1,2 ***	0,2	0,6 *	0,4
Ambiciozen	0,9 ***	0,9 ***	1,4 ***	0,0	0,5	0,5
Ima vodstvene sposobnosti	0,7	1,1 ***	1,3 ***	0,5	0,6	0,2
Bogat	0,7 ***	1,1 ***	1,4 ***	0,4	0,6 **	0,3
Samozavesten	0,4	1,1 ***	0,9 ***	0,7 **	0,5	0,3
Pristen	0,6 °	0,0	0,4	0,6	0,2	0,4
Sproščen	0,3	0,6	0,1	0,8 **	0,2	0,6 °
Prijazen	0,2	0,4	0,7 *	0,1	0,4	0,3
Dostopen	0,0	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1
Družaben	0,0	0,6 °	0,4	0,6 °	0,4	0,2
Zaupanja vreden	0,1	0,2	0,8 **	0,3	0,9 ***	0,6 *
Všech mi je	0,1	0,9 **	1,0 ***	0,8 *	0,9 **	0,1

*** p-vrednost nad 0,1 %; ** nad 1 %; * nad 5 % in ° nad 10 % (prim. op. 22)

Tabela 4: Razlike med ocenami jezikovnih varietet (nemško govoreči dijaki iz Avstrije)

Na lestvici statusnih lastnosti so nemško govoreči dijaki iz Avstrije najvišje ocenili standardno nemščino, ki se pri vseh ocenah statistično pomembno razlikuje od ostalih treh zvrsti (to ne velja le za 0,7 ocene slabše ocenjeno nemško narečje pri oceni vodstvenih sposobnosti).

Slovenskemu standardnemu jeziku so ti dijaki še bolj enotno od koroških Slovencev in dijakov iz Slovenije dodelili nižji status od nemškega standardnega jezika, kar ponovno kaže na nacionalni stereotip – inteligen ten (0,6); izobražen (0,8); uspešen (0,9); ambiciozen (0,9); ima vodstvene sposobnosti (1,1); bogat (1,1 ocene razlike).

Če so koroški Slovenci slovenski standardni jezik pri inteligentnosti, izobraženosti in vodstvenih sposobnostih ocenili pomembno višje od nemškega narečja, pa pri nemško govorečih ni tako; med njihovimi ocenami slovenskega standardnega jezika in nemškega narečja namreč ni statistično pomembnih razlik pri nobeni izmed statusnih lastnosti. Visoke ocene nemškega narečja bi lahko povezali z njegovo sprejemljivostjo v formalnih govornih položajih, kar mu pripisujejo tudi drugi raziskovalci (Soukup 2009),²⁵ obenem pa ponovno zaslutimo nacionalni stereotip, ki slovensko govoreče statusno ocenjuje nižje.

25 Tudi avstrijski dijaki v odgovorih na anketna vprašanja omenjajo, da se standardna nemščina »na Koroškem redko sliši«.

K podobnemu sklepanju nas napelje ocena bogastva: ta kaže, da so govorce tako v standardni nemščini (med ocenami te zvrsti in ocenami vseh ostalih zvrsti se kažejo statistično pomembne razlike) kot v nemškem narečju (od slovenskega narečja se statistično pomembno razlikuje za 0,6 ocene; razlika med nemškim narečjem in slovenskim standardnim jezikom pa ni statistično pomembna) ocenjeni višje od slovenskih govorcev.

Pogled na grafikone kaže, da so nemško govoreči dijaki slovensko narečje pri statusnih lastnostih ocenili najnižje. Statistično pomembne razlike v primerjavi z nemškim narečjem se kažejo pri inteligentnosti (mejno; 0,5), uspešnosti (0,6) in bogastvu (0,6). Statistično pomembna je tudi razlika med ocenama inteligentnosti (0,7) in izobraženosti (0,8) govorca slovenskega standardnega jezika in govorca slovenskega narečja. Predvidevamo lahko, da je ta zvrst nemško govorečim dijakom najmanj poznana oz. razumljiva, saj se z njo srečajo redkeje.

Pri oceni samozavesti se vse krivulje dvignejo, obe nemški zvrsti pa statistično pomembno prednjačita.

Ocene socialne všečnosti pri nemško govorečih dijakih ne kažejo tako očitne naklonjenosti narečju, ki jim je blizu, kot se je to pokazalo pri slovensko govorečih skupinah dijakov. Nemško narečje dosega najvišje ocene glede na ostale zvrsti pri pristnosti in sproščenosti, sicer pa mu nemški standardni jezik sledi; mejno statistično pomembno se razlikujeta le pri pristnosti (za 0,6 ocene). Vse ostale ocene so si zelo podobne v prid eni ali drugi zvrsti (sproščenost 0,3; prijaznost 0,2 ocene razlike; pri dostopnosti in družabnosti sta oceni enaki; vrednost zaupanja 0,1 in splošna všečnost 0,1 ocene razlike).

Narečna govornica se je nemško govorečim dijakom zdelo bolj pristna od standardnih govorov, saj obe narečji pri tej oceni prehitevata enako ocenjeni standardni zvrsti v slovenščini in nemščini (nemško narečje standardni jezik prehiteva za 0,6; slovensko narečje pa za 0,4 ocene).

Narečni govorici so dijaki glede na standardni jezik deloma pripisali višje ocene tudi pri sproščenosti – nemško narečje je od nemškega standardnega jezika sicer ocenjeno le za 0,3 ocene višje, se pa statistično pomembno razlikuje od najnižje ocenjenega slovenskega standardnega jezika za 0,8 ocene. Slovensko narečje je od slovenskega standardnega jezika ocenjeno za 0,6 ocene višje, kar je mejno statistično pomembno. Nemški standardni jezik je sicer dosegel zelo podobno oceno kot slovensko narečje (le za 0,1 ocene razlike), kar je presenetljivo, saj je narečni govor običajno povezan z večjo sproščenostjo.

Posebej presenetljivo ocene prijaznosti; nemško govoreči dijaki so slovensko narečje ocenili kot najmanj prijazno, najvišje pa se je uvrstila standardna nemščina (med

njima je statistično pomembna razlika 0,6 ocene), kar je v nasprotju s stereotipnim povezovanjem narečja s prijaznostjo govorca.

Pri ocenah dostopnosti ni statistično pomembnih razlik, nekoliko večje se pokažejo pri oceni družabnosti. Kot mejno statistično pomembna se kaže razlika med najvišje (enako) ocenjenima nemškima zvrstema in najnižje ocenjenim slovenskim standardnim jezikom (0,6 ocene), medtem ko razlika med nemškima zvrstema in slovenskim narečjem ni statistično pomembna (0,4 ocene).

Pri vrednosti zaupanja sta najvišje ocenjeni obe nemški zvrsti (z 0,1 ocene razlike), sledi jima slovenski standardni jezik, med njimi ni statistično pomembnih razlik. Drugače je s slovenskim narečjem, ki je glede na nemški zvrsti statistično pomembno nižje ocenjeno (0,8 oz. 0,9 ocene). Tudi med slovenskim (koroškim) standardnim jezikom in slovenskim narečjem obstaja statistično pomembna razlika (0,6 ocene).

Zadnja ocena, ocena splošne všečnosti, nesporno kaže na večjo naklonjenost nemško govorečih dijakov do nemških jezikovnih zvrsti: tako med nemškim standardnim jezikom in nemškim narečjem kot med slovenskim standardnim jezikom in slovenskim narečjem je le 0,1 ocene razlike v prid standardnemu jeziku, nemški varieteti pa sta (okrog 1 ocene) statistično pomembno višje ocenjeni od slovenskih.

5 ODNOS DO NAREČJA IN STANDARDNEGA JEZIKA V ODGOVORIH NA ANKETNA VPRAŠANJA

Kvantitativne rezultate eksperimenta s tehniko prikritih dvojic ilustrirajo še odgovori dijakov na anketna vprašanja odprtega tipa.

Narečje je označeno izrazito pozitivno: »simpatično«, »sproščeno«, »prijazno«, »pristno«, »ful super« ipd. Ko slišijo narečje, se dijaki počutijo »prijetno«, »dobro«, »doma«, spominja jih na družino. Izpostavljajo tudi samozavest govorcev, ki se narečja ne sramujejo. Narečja imajo »radi«, jih »privlačijo« in so za njih pogosto »zanimiva«, ker so »nekaj posebnega«. Na drugi strani imajo nekateri do njih odklonilen odnos, pri čemer ima nerazumevanje ključno vlogo, negativna stališča pa so povezana predvsem z neinteligentnostjo, nezmožnostjo govorjenja v knjižnem jeziku, neobčutljivostjo do negovorcev narečja ter prepričanjem, da ta zvrst »ni lepa«. Pojavijo se asociacije na kmečko življenje, neizobraženost in posmeh.

Dijaki standardni jezik povezujejo z »izobraženostjo«, »inteligentnostjo«, »lepoto« ter »splošno razumljivostjo«, »prefinjenostjo«, »uspehom«, »bogastvom«, »resnostjo«, »samozavestjo«, »uradnostjo«. Označujejo ga kot »gojeno, negovano, skrbno

govorjenje«, govorec pa izpade »pripravljen« na govorni nastop. Na drugi strani se negativne sodbe stopnjujejo v vtis »izumetničenosti«, »ošabnosti«, »prisiljenosti«, »narejenosti«, »nedomačnosti«, »tujosti«, »vzvišenosti«, »domišljavosti«, »samovšečnosti« in celo »sterilnosti«. Standardni jezik je povezan tudi z »resnostjo«, »monotonostjo«, »strogostjo«, »zategnjenostjo«, »dolgočasnostjo« in »hladnostjo«, dijake spomni na uradnike, šolo, učitelje in »težko slovnico«. V neformalnih položajih se jim standardni jezik zdi »smešen«, »nenavaden« in »prisiljen«, še posebej, če se človek »trudi govoriti knjižno«, kar lahko povežemo z željo po prestižu (Lahov 1978: 126 po Skubic 2003: 216).

6 SKLEP IN KRITIČNO OVREDNOTENJE RAZISKAVE

Rezultati eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic kažejo na večjo kompleksnost stališč kot le odgovori na anketna vprašanja o stališčih; zaslutimo namreč tako stereotipno vrednotenje standardnega jezika kot narečja, pa tudi nacionalne stereotipe.

Pričakovanje, da bodo dijaki standardni jezik povezovali z višjim statusom, se izrazito potrdi pri ocenah nemškega standardnega jezika, ki ga tako vrednotijo vse tri skupine dijakov: slovensko govoreči dijaki iz Avstrije, dijaki iz Slovenije in nemško govoreči dijaki iz Avstrije. Na drugi strani pa preseneča, da slovenski standardni jezik sledi temu trendu le pri nekaterih lastnostih, sicer pa ga dijaki glede statusa ocenjujejo precej podobno kot nemško narečje. To lahko kaže na sprejemljivost slednjega tudi v javnih govornih položajih, pa tudi na stereotipni, neenak položaj med obema jezikoma, ki govori v prid nemščini.

Ocene narečja v obeh jezikih so povezane z nižjim vrednotenjem glede statusnih lastnosti. Slovensko narečje glede statusa sicer najnižje ocenjujejo nemško govoreči dijaki iz Avstrije.

Glede socialne privlačnosti slovensko narečje izrazito najvišje od vseh skupin uvrščajo slovensko govoreči dijaki iz Avstrije, ki so najnižje ocenili nemški standardni jezik. To ponovno potrdi hipotezo, da so narečni govorniki predvsem pri lastnostih socialne privlačnosti ocenjeni višje, sploh pa so dijaki znotraj te kategorije naklonjeni domačemu narečju. To se ujema z raziskavami Maje Bitenc (2014b) o jezikovnih stališčih.

Tudi dijaki iz Slovenije kot visoko socialno privlačno ocenjujejo slovensko narečje, kar pripisujemo slovenski narodni pripadnosti, pozitivnim stikom iz okolja in vplivu vzgoje na slovenskih ustanovah v Avstriji. Obe skupini dijakov glede socialne privlačnosti sicer kažeta tudi naklonjenost slovenskemu standardnemu jeziku, vendar ocene niso tako enotne.

Povprečja ocen nemško govorečih dijakov iz Avstrije kažejo bolj kompleksno sliko jezikovnih stališč, ki ne sledi vedno pričakovanjem. Gibanje ocen socialne privlačnosti sicer nakazuje, da sta nemški zvrsti ocenjeni nekoliko višje od slovenskih, vendar pa to ni vedno statistično pomembno. Izrazito je le višje vrednotenje obeh nemških zvrsti glede splošne všečnosti.

Kvantitativno analizo rezultatov eksperimenta z uporabo tehnike prikritih dvojic, ki prinaša deloma neenotne rezultate, dragoceno dopolnjujejo odgovori dijakov na anketna vprašanja odprtega tipa. Ti potrjujejo zavestno povezovanje standardnega jezika z višjim ekonomskim in izobrazbenim statusom, obenem pa negativne konotacije pri lastnostih socialne privlačnosti. Na drugi strani narečne govorce dijaki dojemajo kot statusno manj uspešne, vendar bolj socialno privlačne.

Dijaki v odgovorih izražajo pozitiven odnos do dvojezičnosti. Pri tem izstopajo slovensko govoreči dijaki iz Avstrije, ki jim slovenščina predstavlja pomemben temelj identifikacije. Izražajo ponos, da pripadajo slovenski skupnosti – ugotovitve se ujemajo z raziskavo Štefke Vavti (2012), ki to še posebej ugotavlja za mlade, ki so še v procesu šolanja na eni izmed manjšinskih šol.

Pri raziskovanju so se sicer izkazale nekatere pomanjkljivosti, o katerih pišejo že drugi raziskovalci (Fasold 1984: 153–155; Garrett 2010: 57–59). Zaradi velikega števila posnetkov motivacija poslušalcev med eksperimentom pade; to morda vpliva na ocene zadnjih slišanih varietet. Ena izmed kritik metode izpostavlja, da je ocenjevanje na podlagi slišane za poslušalce nekoliko nenaravno. Poleg tega mladi priznavajo, da radio Agora poslušajo zelo redko, torej so postavljeni v hipotetično situacijo, njihova stališča pa bi se v dejanski situaciji morda spremenila. Bolj primerno bi bilo govorce umestiti v kontekst, ki je bližje mladim. Na stališča je vplivalo tudi dejstvo, da smo posnetke umestili v javni govorni položaj; približno polovica dijakov je izrazila, da neknjižne zvrsti niso primerne za pogovorno oddajo na radiu.²⁶

Za govorce je bilo snemanje treh oz. štirih jezikovnih varietet besedila o isti temi zahtevno, saj so morali zveneti čim bolj naravno. Ob tem seveda niso mogli v veliki meri spreminjati svoje osebnosti, razpoloženja in glasu. Temu bi se lahko izognili z uporabo metode verbalnih dvojic ali celo metode odprtih dvojic.

Pomembno je tudi vprašanje, na kaj točno se pri ocenjevanju osredotočijo poslušalci, ko se soočijo z manj znano ali celo nerazumljivo jezikovno varieteto. Videti je namreč, da takrat preprosto prepisejo ocene podobno zvenceh varietet (Preston

26 To je lahko posledica šolske obravnave jezikovne zvrstnosti, deloma pa tudi ideologije standardnega jezika. Ker je šlo za lokalni radio, pa je na drugi strani precej dijakov naklonjenih tudi neknjižnim zvrstem v programu.

1989 in Williams idr. 1999 po Soukup 2009: 56) ali pa govorca sodijo po glasu (Garrett 2010: 25).

Vse to so upravičene kritike, zato raziskovalci priporočajo preučevanje stališč z več kot eno metodo (Garrett 2010: 59; Bitenc 2014b: 328), kljub temu pa tehniki prikritih dvojic še vedno pripisujejo pomemben prispevek pri odstiranju jezikovnih stališč.

Spoznanja o jezikovnih razmerjih med kulturami so nujno potrebna za preseganje stereotipov in razvoj odprtosti do drugih brez občutkov ogroženosti lastne kulture (Grosman 2010: 94–95). Ker so tista stališča, ki jih usvojimo že zgodaj v življenju, po navadi bolj dolgotrajna (Sears 1983 po Garrett 2010: 29), si želimo, da bi vzgoji mladih v tem duhu posvetile pozornost tako družine, šole kot deželna in državna politika na avstrijskem Koroškem.

LITERATURA

- Allport, Gordon W., 1935: Attitudes. V: Carl Murchison (ur.): *A Handbook of Social Psychology II*. Worcester, Mass.: Clark University Press. 798–844.
- Bitenc, Maja, 2009: Jezik za katedrom: pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik. V: Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja 28). 75–81.
- –, 2014a: Stališča gimnazijcev do slovenskih jezikovnih zvrsti: Raziskava s tehniko prikritih dvojic. *Annales. Series historia et sociologia* 24/2. 307–318.
- –, 2014b: Tehnika prikritih dvojic: Primerjava in kritično ovrednotenje dveh poskusov. *Annales. Series historia et sociologia* 24/2. 319–330.
- –, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Crowley, Tony, 1989: *The Politics of Discourse: The Standard Language Question in British Cultural Debates*. London: Macmillan.
- Day, Richard R., 1982: Children's attitudes towards language. V: Ellen Bouchard Ryan in Howard Giles (ur.): *Attitudes towards language variation*. London: Edward Arnold. 116–131.
- Edwards, John, 2009: *Language and identity*. New York: Cambridge University Press.
- Fasold, Ralph, 1984: *The sociolinguistic of Society*. Oxford: Basil Blackwell Inc. 147–179.
- Feinig, Tatjana, 2008: *Slovenščina v šoli: zgodovina pouka slovenščine na Koroškem/ Slowenisch in der Schule: die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. Celovec/Klagenfurt: Drava, Strokovno pedagoško združenje.
- Garrett, Peter, 2010: *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, Howard in Richard Y. Bourhis, 1976: Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological Linguistics* 18/7. 294–304.
- Grosman, Meta, 2010: Medkulturna razsežnost jezikovnih rab za večjezičnost. V: Milena Ivšek (ur.): *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 78–105.

- Ipavec, Irena, Nina Nagode in Petra Rajk, 2010: *Stališča do »slovenščin« prek tehnike prikritih dvojic: seminarska naloga pri Izbirnem diplomskem seminarju iz jezika*. Mentor Marko Stabej, somentorica Maja Bitenc. [Neobjavljeno gradivo, dostopno pri avtorici.]
- Isačenko, Aleksander V., 1938: O večjezičnosti. *Slovenski jezik* 1. 113–118.
- Jerovšek, Petra, 2014: *Jezikovna stališča mladih do slovenščine in nemščine na avstrijskem Koroškem: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kern, Damjana, 2009: Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru. V: Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Obdobja 28). 171–196.
- Lambert, Wallace E., 1967: A Social Psychology of Bilingualism. *Journal of social issues* XXIII/2. 91–109.
- Novak Lukanovič, Sonja, 2003: *Jezikovno prilagajanje na narodnostno mešanih območjih Slovenije: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Oppenheim, Bram, 1982: An exercise in attitude measurement. V: Glynis M. Breakwell, Hugh Foot in Robin Gilmour (ur.): *Social Psychology: A Practical Manual*. Basingstoke: Macmillan. 38–56.
- Osgood, Charles Egerton, George J. Suci in Percy H. Tannenbaum, 1957: *The Measurement of Meaning*. Urbana: University of Illinois Press.
- Ovsenik, Darja, 2010: *Geografska in sociolingvistična analiza identitete koroških Slovencev. Primer Dvojezične trgovske akademije v Celovcu: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Perloff, Richard M., 2008: *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*. New York: Erlbaum.
- Preston, Dennis R., 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris.
- Reiterer, Albert F., Franz Sturm, Hellwig Valentin, Karl Anderwald in Maria Novak Trampusch, 2004: Koroška. V: Sonja Novak Lukanovič (ur.): *Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe-Jadran: Verzija v slovenskem jeziku*. Trento: Delovna skupnost Alpe-Jadran. 229–261.
- Sarnoff, Irving, 1970: Social Attitudes and the Resolution of Motivational Conflict. V: Marie Jahoda in Neil Warren (ur.): *Attitudes*. Harmondsworth: Penguin. 279–284.
- Schellander, Anton, 2012: Ohranjanje in spreminjanje slovenskih narečnih govorov na avstrijskem Koroškem. *Povzetki / 2. slovenski dialektološki posvet (SDP 2)*, 29.–30. 11. 2012, *Prešernova dvorana SAZU, Novi trg 4, Ljubljana*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. 29.
- Sears, David, 1983: The Persistence of Early Political Predispositions: The Roles of Attitude Object and Life Stage. *Review of personality and social psychology* 4. 79–116.
- Skubic, Andrej E., 2003: Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. V: Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja 20). 209–226.
- Soukup, Barbara, 2009: *Dialect use as interaction strategy: A sociolinguistic study of contextualization, speech perception, and language attitudes in Austria*. Vienna: Braumuller.
- –, 2013: 'Matched guise technique' vs. 'Open guise technique' in the elicitation of language attitudes: *Insights from a comparative study*. http://homepage.univie.ac.at/barbara.soukup/ExAPP2%20paper_Soukup_postconf.pdf (dostop 26. 9. 2020)

- Stabej, Marko, 2010: *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Štupica, Eva, 2009: *Razlike med slovenščino manjšine na avstrijskem Koroškem in slovenščino v Sloveniji: Analiza tednika Novice: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. 4. prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Ule, Mirjana, 2009: *Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Vavti, Štefka, 2012: »*Včasih ti zmanjka besed ...*«. *Etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem*. Celovec – Dunaj: Drava.
- Williams, Angie, Peter Garrett in Nikolas Coupland, 1999: Dialect recognition. V: Dennis R. Preston (ur.): *Handbook of Perceptual Dialectology I*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 345–358.
- Zupančič, Jernej, 2007: Sodobni socialni in etnični procesi med koroškimi Slovenci. *Razprave in gradivo* 53/54. 140–164.